STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04240

DI FILOSOFYE

Chaim Zhitlowsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דר. חיים זשיטלאווסקי

דיא פילאסאפיע

וואס זי איז און ווי זי האט זיך ענטוויקעלט.

פרייז פון יעדען העפט 8 סענט נעט.
אויסערהאלב ניו יארק 9 סענט.

דאס פאלשטענדיגע ווערק ערשיינט אין 20 העפטען, פון וועל־כע דאס איז העפט נומער 7.

זיעבענטעס העפט.

בעקאן און דעקארט

אינהאלט: עמפיריזם און ראציאנאליזם. — פרענסיס בעקאן, דער עמפריסט, וויסען און מאכט. — בעקאן׳ס הויפט־שריפטען. — די פיער פערבלענדענגען. — בעקאנ׳ס אינדוקטיווע מעטהאדע. — בעקאן׳ס פילאסאפיע. — רענע דעקארט, דער ראציאנאליסט. דעקארט׳ס לעבען און שריפטען. — דעקארט׳ס ראציאנאליסטישע מעטהאדע. אלץ בעצווייפלען. „איך דענק, ממילא בין איך”. — די גאט־פראגע. — דעקארט׳ס וועלט־בילד. — דער מענש און די מענשליכע נשמה. — באלטאזאר בעקקער.

פערלאג: מאקס מייזעל, 422 גרענד סטריט, ניו יארק.

אין מייזעל׳ס פערלאג

ערשיינט קירצליך:

הערבערט ספענסער׳ס עדיוקיישען

אין אידיש.

אונטער דעם נאמען „דיא ערציהונג: אינטעלעקטועל, מאראליש און פיזיש.“

נעטריי איבערזעצט פון

דאקטאר י. מעריסאן.

ספענסער׳ס בוך איז זיכער דאס וויכטיגסטע און טיעפסטע ווערק ווע־גען די הויפט־פרינציפען פון ערציהונג וואס דאס לעצטע יאהרהונדערט האט אונז געגעבען; עס איז א בוך פון איבער דריי הונדערט זייטען און וועט שיין געדרוקט און שטארק געבונדען ארויסגעגעבען ווערען פאר דעם קלענסט־מעגליכען פרייז. האפענטליך ווערט דאס בוך פארטיג פון דרוק אין ארום זעקס וואכען.

דאס צווייטע ווערק וואס דער פערלאג האט ערווארבען און וועט באלד ארויסגעגעבען אין בוך־פארם איז דער בעריהמטער ראמאן

פון פעליקס האלענדער

„דיא זובער פון אמת“

איבערזעצט פון

ש. יאנאווסקי.

מעהר וויא צעהן טויזענד לעזער האבען מיט אונגעדולד געווארט פון וואך צו וואך אויף די פארטזעצונגען פון דעם „וועלטאנשויאונגס־ראמאן“, ווען ער איז ערשיענען אין דער „פרייער ארב. שטימע“ און זעהר פיעלע האַ־בען אויסגעדריקט דעם פערלאנג צו האבען דאס פאלשטענדיגע בוך. ארויס־געגעבען שיין און מיט א פאררעדע און אבשאצונג פון דעם פערפאסער און זיין עפאכע־מאכענדען ווערק געשריבען פון ש. יאנאווסקי, וועט דאס בוך זיכער זיין א וויכטיגע ערשיינונג אויף דעם יעצטיגען יודישען ביכערמארקעט.

די אויבענדערמאנטע צוויי ביכער וועלען קירצליך ערשיינען און פיעלע אנדערע פון דערזעלבער וויססענשאפטליכער אדער ליטעראַרישער וויכטיגקייט ווערען פארפערטיגט צום דרוק און וועלען באלד אנאנסירט ווערען.

MAX N. MAISEL

422 GRAND STREET, NEW YORK.

דר. חיים זשיטלאווסקי.

די פילאסאפיע

וואס זי איז און ווי זי האט זיך ענטוויקעלט

זיעבענטעס קאפיטעל.

בעקאן און דעקארט.

COPYRIGHT 1909
MAX N. MAISEL
NEW YORK.

זיעבעטער קאפיטעל.

בעקאָן און דעקארט

אינהאַלט. עמפּיריזם און ראַציאָנאַליזם. — פּרענסים בעקאָן, דער עמפּריסט. — וויסען און מאַכט. — בעקאָן'ס הויפּט־שריפטען. — די פיער פערבלענדענעסען. — בעקאָן'ס אינדוקטיווע מעטהאָדע. — בעקאָן'ס פילאָסאָפיע. — רענע דעקארט, דער ראַציאָנאַליסט. דעקארט'ס לעבען און שריפטען. — דעקארט'ס ראַציאָנאַליסטישע מעטהאָדע. אַלץ בעצווייפלען. „איך דענק, ממילא בין איך". — די גאָט־פראגע. — דעקארט'ס וועלט־בילד. — דער מענש און די מענשליכע נשמה. — באַלטאַזאר בעקקער.

§ 79. אלגעמיינעס.

אין דער עלטערער פילאָסאָפיע האָט זיך שוין קלאָהר ארויס־געשטעלט די ערקענטניס־טעאָרעטישע פראגע: וועמען זאָלען מיר מעהר גלויבען, אונזערע חושים, אָדער אונזער שכל? אויף וועלכען יסוד קאן מען בויען א זיכערן וויסען וועגען דער וועלט, וועגען דעם מענשען און וועגען אלץ וואָס אינטערעסירט איהם: אויף דעם יסוד פון דער ערפאהרונג, אָדער אויף דעם יסוד פון דעם ריינעם בעגריפ־ליכען דענקען? די טהעאָסאָפיע און די רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע האָבען אבגעשטופט די פראגע אָן א זייט. אנדערע קוואַלען פון דער ערקענטניס האָבען זיי אוועקגעשטעלט אויף דעם פּלאַץ פון ער־פאהרונג און ריינעם שכל: די איבערנאַטירליכע ענטפּלעקונג און דאס מיסטישע צונויפגיסען זיך מיט גאָט.

אין דער איבערגאנגס־צייט, ווען די איבערנאַטירליכע ענטפּלע־קונג האָט פערלאָרען דעם גאנצען קרעדיט, ווען מענש און נאַטור זענען בעפרייט געוואָרען פון דיא טהעאָלאָגישע וואָלקענס, וואָס

האָבען זיי פּערפעקט אין דער גאַנצער צייט פון דעם מיטעל־אַלטער, איז ווידער ארויסגעשוואומען די אַלטע פראַגע, דער אַלטער געגענזאַץ צווישען עמפּיריזם, דעם פּרינציפּ פון ערפאהרונג, און ראַציאָנאַליזם, דעם פּרינציפּ פון דער ריינער שכל־דיגער ערקענטניס. די פראַגע איז אָבער כמעט פּערטומעלט געוואָרען אין דעם רעש פון דעם קאַמפּף אנטקעגען דער סכאָלאַסטיק. נאָר ביי וויוועס און זיין ריכטונג טרעט קלאָהר ארויס דער עמפּיריסטישער כאַראַקטער־שטריך פון זייער דענקען.

ווי נאָר די לאַגע האָט זיך א ביסעל אבגעקלעהרט, ווי נאָר די סכאָלאַסטיק איז אין גאַנצען, קען מען זאָגען, „אראָב פון מארק"; ווי נאָר דער בעפרייטער נייער געדאַנק האָט גענומען זעלבסטשטענדיג ווייטער שפּינען דעם פילאָסאָפישען פאַדים, אזוי האָט זיך ווידער אין זיין גאַנצער שארפקייט ארויסגעשטעלט דער געגענזאַץ פון עמפּיריזם און ראַציאָנאַליזם.

די פילאָסאָפיע געהט זיך פאַנאַדער צוליעב דער ערקענטניס־טעאָרעטישער פראַגע אין צוויי ריכטונגען. דער פאָטער פון דער ערשטער, דער עמפּיריסטישער ריכטונג, איז בעקאָן, דער בעגרינדער פון דער צווייטער איז דעקארט.

§ 80. פרענסיס בעקאָן פון ווערולאַם. (1561 ביז 1621).

בעקאַן איז שוין כמעט אין גאַנצען א דענקער פון דער נייער צייט. אמת, ער איז, ווי די מעהרסטע פילאָסאָפען פון דער רענעסאַנס, אויך פערנומען מיט דעם קאַמפּף אנטקעגען אריסטאָטעלעס און די סכאָלאַסטישע פילאָסאָפיע. אָבער ניט דאס איז דער הויפּט ציעל און די הויפּט ארבייט פון זיין זוכען און פאָרשען. די צושטערונגס ארבייט איז שוין געווען געטהאָן פאר איהם. מיט איהם הויבט זיך אָן דאס נייע בויען. און בויען וויל בעקאָן אין ערשטער ליניע א וויסענשאַפטליכע פילאָסאָפיע, א סיסטעם פון מענשליכע ערקענטניסען, וואָס זאָל רוהען אויף א געזיכערטען, אין דער וויסענשאַפט־אויסגעפּרובירטען פונדאַמענט. זיין ציעל איז אָבער ניט נאָר ריכטיגע טעאָרעטישע ערקענטניס. אויב די איבערגאַנגס־פילאָסאָפיע האָט געשטרעבט צו בעפרייען נאַטור און מענש פון דער איבערנאַטירליכער שליטה און אוועקשטעלען דעם מענשען אונטער די געזעצען פון דער נאַטור, וויל בעקאָן, אז דער

מענש זאָל, אויסשטודירענדיג די געזעצען פון דער נאַטור, בעהערשען זי, קריגען אויף איהר די אויבערמאַכט. אין דערינען דריקט זיך אויס די גייסטעס־ריכטונג פון זיין צייט און דערהויפּט פון זיין פאָלק, דעם ענגלישען. אין ענגלאנד האָט זיך פריהער עהדער אומעטום און שטאַרקער עהדער ערגיץ וואו גענומען ענטוויקלען די קאַפּיטאַליסטישע פאָרם פון פראָדוקציאָן, וואָס איז געגרינדעט אויף דער בעסערער אויסנוצונג פון די נאַטירליכע קרעפטען.

ניצליכקייט, די הערשאַפט איבער דער נאַטור, — דאָס איז דאָס העכסטע אידעאל, צו וועלכען די פילאָסאָפיע זאָל, לויט בעקאָן, שטרעבען. די מאַכט איבער דער נאַטור קאנען מיר אָבער בעקומען אויף אזוי פיעל אויף וויפיעל מיר ו ו י י ס ע ן איהרע געזעצען. „טאנטום פאססומוס קוואנטום סצימוס". מיר קאָנען אזוי פיעל, וויפיעל מיר ווייסען. מיר דאַרפען דעריבער זעהן אז אונזער וויסענשאַפט זאל באמת זיין א וויסען, א ליכטיגע, מיט קיין זאך ניט געשטערטע, מיט קיין זאך ניט פערטונקעלטע אָבשפּיגלונג פון יענע פּראָצעסען, וואָס קומען פאָר אין דער דרויסענדיגער וועלט. דערצו מוז מען אויסוועהלען נייע וועגען אין דער אויספאָרשונג פון דער נאַטור, ניט די, מיט וועלכע מען איז געגאַנגען ביז אהער, אונטער דער פיהרונג פון אריסטאָטעל'ס לאָגיק. א נייע לאָגיק, א נייעם געצייג פון דענקען און פאָרשען מוז מען אויסארבייטען. דער אלטער „אָרגאַנאָן" פון אריסטאָטעלעס האָט אונז אראָבגעפיהרט פון ריכטיגען דרך. א נייער „אָרגאַנאָן" („נאָוואום אָרגאַנום") דארף אונז ווידער פיהרען צו דעם אמת. די פּרינציפּען פון דער נייער לאָגיק זאָלען אבער אונז ניט נאָר העלפען אויסבויען א וויסענשאַפט פון דער נאַטור, כדי צו בעהערשען איהרע קרעפטען, נאָר אויך אויסאַרבייטען אלע אנדערע צווייגען פון דעם מענשליכען וויסען, וואָס דאַרפען בעפריעדיגען די העכערע בעדערפעניסען פון דער מענשליכער נשמה.

§ 81. בעקאָנס הויפּטשריפטען.

זיין פילאָסאָפיע האָט בעקאָן געשילדערט אין פערשיעדענע ווערק. די וויכטיגסטע פון זיי זענען: ערשטענס „די מאָראלישע, עקאָנאָמישע און פּאָליטישע עסיים", ערשט ערשיענען אין 1597. זיין הויפּט־לעבענס־ווערק איז „די גרויסע בענייערונג". דער

ערשטער טייל פון איהם איז ערשיענען אין דעם יאָהר 1612 אונ־טער דעם נאָמען „געטראַכטעס און געזעהענעס“. וואָס איז עטליכע מאָל איבערגעאַרבייט געוואָרען און אין דעם יאָהר 1620 ארויס אונטער דעם טיטעל „דער נייער אָרגאַנאָן פון די וויסענשאַפטען“. דער צווייטער טייל איז אויך פריהער ארויס אין דעם יאָהר 1605 אין ענגליש, און איז שפּעטער, אין דעם יאָהר 1623, ארויס פער־בעסערט אין לאַטיין אונטער דעם נאָמען: „וועגען דער חשיבות און דעם פאָרטשריט פון די וויסענשאַפטען“. דער דריטער טייל איז געבליבען ניט אָנגעשריבען. דאס מאַטעריאַל פאר איהם האָט נאָך בעקאָנ'ס טוידט ארויסגעגעבען זיין סעקרעטאר.

§ 82. בעקאָנס קריטיק פון די פאַלשע „בילדער“ פון דעם מענשליכען שכל.

ס'איז ניט גענוג צו האָבען א ריכטיגע מעטאָדע ווי אזוי אויס־צוגעפינען דעם אמת אין די נאַטור־ערשיינונגען. מען מוז פריהער פאר אַלץ אָבריינינ‎יגען דעם שכל פון יענע אידאָלען (פאַלשע בילדער, אָבגעטער) וואָס האָבען זיך אריינגע'גנב'עט אין איהם, און וואָס פערשטעלען דעם מענשענס בליק. א טייל פון זיי שטאַמט פון דער מענשליכער נאַטור, א טייל — פון דער סביבה אין וועלכער דער מענש לעבט.

בעקאָן רעכענט אויס פיער ארטען פון אזעלכע אידאָלען:

די ערשטע ארט זענען די „אידאָלא טריבוס“, די פאַלשע ביל־דער, וואָס ווערען בעשאַפען פון דעם שבט מענש און וואָס זענען איינגעוואָרצעלט אין דער מענשליכער נאַטור גופא. דער וויכ־טיגסטער פעהלער, וואָס דער מענשליכער שכל בעגעהט, איז — ווען ער בעטראַכט די פאַסירונגען פון דער נאַטור, לויט זיין אייגענער טבע. אַלץ וואָס מענשען טהוען, טהוען זיי עס צוליעב א וועלכען ס'איז ציעל, און אָט דעם שטאַנדפּונקט פון צוועקמעסיגקייט טראָגט דער מענש אריין אויך אין דער בעטראַכטונג פון נאַטירליכע ער־שיינונגען. די פּראָצעסען פון דער נאַטור מוזען מיר אבער שטו־דירען ניט לויט צוועקען, נאָר לויט אורזאַכען.

די צווייטע ארט פאַלשע בילדער, פון וועלכע דער מענשליכער שכל דאַרף זיך בעפרייען, זענען די „אידאָלא ספּעקוס“, די אינ־דיווידועלע פעהלערן וואָס שטאַמען פון דער ערציהונג און דעם טעמ־

פּעראמענט, און אָפּטמאָל אויך פון די ריין קערפּערליכע אייגענ־שאַפטען פון יעדען איינצעלנעם יחיד.

די דריטע ארט פערבלענדעניסען זענען די „אידאָלא פאָרי", די פאלשע בילדער, וואָס וואַקסען אויס אויף דעם מארק פון דעם לעבען, וואָס ווערען ארויסגעבראַכט פון דער מענשליכער שפּראַך און דעם אומגאַנג מיט מענשען. בעקאָן רעכענט צו צו זיי אויך אזעלכע פאָרשטעלונגען, ווי „גליק" און „ערשטער בעוועגער".

די פערטע און לעצטע ארט זענען: די „אידאָלא טעאטרי". דאָס זענען יענע טעאָריען און געדאַנקען, וועלכע די געלעהרטע וועלט האָט ארויסגעבראַכט, כדי צו געבען א „טעאטער־פאָרשטע־לונג" דעם עולם. בעקאָן רעכענט צו צו זיי כמעט אלע פריהער־דיגע פילאָסאָפישע סיסטעמען. ער פערגעסט, אז ער אליין איז א פּראָדוקט פון זייער געדאַנק און אז ער בענוצט א סך פון דעם, וואָס זיינע פארגענגער האָבען געשאפען. אבער ווי א פאָרדערונג פאר דעם געלעהרנטען, וואָס וויל שטודירען די נאַטור, איז בעקאָן'ס גע־דאַנק אויך אין דעם פונקט גערעכט. עהדער מען געהט שטודירען די נאַטור, זאָל דער מענשליכער שכל זיך אָבזאָגען פון אלע א פריי־הער שוין אָנגענומענע היפּאָטעזען און סברות.

ווען דער שכל ווערט בעפרייט פון די פיער מינים פערבלענ־דעניסען, מוז מען איהם אויך יעמאָלט נאָך ניט פערגלייכען מיט א קלאָהרען, אבגערעניגטען שפּיעגעל, וועמעס טבע עס איז נאָר אָב־צושפּיגלען די זאַכען אזוי, ווי זיי בעווייזען זיך פאר איהם. די אויפגאַבע פון דער וויסענשאַפט איז ניט נאָר די אָבשפּיגלונג פון די נאַטור־פּראָצעסען. עס איז איהר ציעל צו בעהערשען די נאַ־טור, דאָס הייסט. ארויסגעפינען יענע געזעצען און אייביגע נויט־ווענדיגקייטען וואָס ליגען פערבאָרגען אין די ערשיינונגען, כדי מען זאָל קאָנען, מיט דער הילף פון אזעלכע געזעצען, איבער אנ־דערשען די נאַטור־ערשיינונגען לויט די פאָרדערונגען פון די מענש־ליכע אינטערעסען. דער מאַטעריאל, וואָס די חושים ברייגנען, מוז איבערגעארבייט ווערען דורך דעם אָבגערייניגטען שכל. בעקאָן כאראַקטעריזירט די שטעלונג פון דער וויסענשאַפט צו דער ער־פאהרונג דורך דעם פאָלגענדען פערגלייך: מען זאָל ניט, ווי די שפּין, ארויסברענגען די קענטענים פון זיך אליין; דאָס טהוען די

מעטאַפיזיקער. מען זאָל אָבער אויך ניט ווי די אַמייזע (מאַ־ראַשקע) צונויפשלעפּען די מאַטעריאַלען אין א הויפען: דאָס טהוען די ריינע וויסענשאַפטלער. מען זאָל, ווי די בין, וואָס זויגט ארויס דעם תמצית פון די בלומען, און מאַכט פון איהם האָניג, איבעראַרבייטען דעם מאַטעריאַל פון דער נאַטור, כדי ארויסגעפינען זיין תמצית, דעם געזעץ.

§ 83. בעקאָנס אינדוקטיווע מעטאָדע.

כדי ארויסצוגעפינען די געזעצען וואָס הערשען אין דער נאַ־טור, מוז מען קודם כל פעסטשטעלען די פאַקטען און פאַסירונגען. דאָס דערגרייכען מיר, ערשטענס מיט דער הילף פון דער בעאָבאַכ־טונג, דאָס הייסט, דעם גענויען און פּינקטליכען צוקוקען זיך צו די נאַטור־ערשיינונגען, און צווייטענס מיט דער הילף פון דעם עקספּערימענט, דאָס הייסט, דורך פערענדערונגען, וועל־כע מיר ברענגען מיט א כיון אריין אין דעם גאַנג פון די נאַטור פּראָצעסען, כדי צוזעהן, ווי דאָס וועט ווירקען אויף די אנדערע נאַ־טור־ערשיינונגען וואָס אינטערעסירען אונז.

בעאָבאַכטענדיג די נאַטור, דאַרף פאַר אונז זיין דער עיקר ארויסצוברענגען די נויטווענדיגע שייכות'ען צווישען די פאַקטען, ארויסצוגעפינען זייערע אורזאַכען. צו דעם צוועק דאַרף מען פיהרען א גענויען רייסטער פון אַלע בעאָבאַכטונגען און עקס־פּערימענטען. עס מאַכט זיך אָפט אין דער ערפאַהרונג, אז איינינע פעלען רעדען מיט א בעזונדער דייטליכער שפּראַך. יענע רופט בעקאָן אָן די „פּרעראָגאַטיווע אינסטאַנצען", — אויסדערוועהלטע, מיוחסים'דיגע פעלען. פאַר זיי דאַרף מען פיהרען א בעזונדער רייסטער. פערגלייכענדיג אַלע פעלען, קאָנען מיר ארויסגעפינען די געזעצען וואָס אין זיי הערשען, און אויף דעם גרונד פון די געזעצען, קאָנען מיר דערלאַנגען צו נאָך העכערע כללים פון דער נאַטור, צו די אַקסיאָמען.

וויל מען צום ביישפּיעל אויסגעפינען וואָס איז דער מהות און די אורזאַך פון וואַרעמקייט, דאַרפען מיר גענוי פערשרייבען אַלע פעלען, אין וועלכע וואַרעמקייט קומט פאַר צונויפגעבונדען מיט א וועלכער ס'איז אנדערער ערשיינונג. לאָמיר אָננעהמען, אז אין גע־וויסע פעלען זעהען מיר קלאָהר איין, אז וואַרעמקייט איז פערבונ־

דען מיט א וועלכער עס איז ארט פון בעוועגונג. געוויסע פּרעראָ־גאטיווע אינסטאנצען", קאנען אונז בעווייזען, אז מיט דעם גראד, ווי א געוויסע ארט פון בעוועגונג פערגרעסערט זיך, ווערט אויך שטארקער די ווארעמקייט און אז צוריק, אין דעם מאָס, אין וועל־כען יענע ארט פון בעוועגונג ווערט קלענער, ווערט אויך די ווא־רעמקייט שוואכער. יענע „פּרעראגאטיווע אינסטאנצען" גיבען אונז דעם מאַטעריאַל פאר עקספּערימענטען, פאר קינסטליכע פער־ענדערונגען, כדי צו פערזיכערן זיך אויף קלאָהר, אויף וועלכען אופן די ווארעמקייט איז נויטווענדיג פערבונדען מיט יענער ארט פון בעוועגונג. אויף דעם וועג קאן מען קומען צו דעם פעסטען און זיכערן רעזולטאט, אין וואָס פאר אן ארט בעוועגונג עס בעשטעהט די ווארעמקייט.

שוין פון בעקאָן'ס מעטאָדאָלאָגישע געדאנקען איז קלאָהר, אז זיין אינדוקציאָן פערלאנגט ניט, מען זאָל אויספאָרשען אלע פעלען אין דער נאטור, וואו עס קומט נאָר פאָר די ערשיינונג פון ווארעמקייט. עס איז גענוג, ווען מיר געפינען עטליכע „פּרעראָגאַ־טיווע אינסטאנצען", וואָס פיהרען דעם שכל אויף דעם ריכטיגען וועג פון עקספּערימענט און לאָגישען שלום.

די גאנצע ארבייט ווערט געפיהרט, כדי פון די אקסיאָמען און געזעצען זאָל מען קאנען ווידער אראָבשטייגען צו די ערשיינונגען, מאכען ערפינדונגען, דאָס הייסט, אנוועדנען קינסטליכע מיטלען, וואָס זאָלען צווינגען די נאטור, זי זאָל ארבייטען, לויט אונזערע ציעלען. בעקאָנ'ען האָט זיך געדוכט, אז מען קאן מאַ־כען ערפינדונגען אויף א ריין־לאָגיש־מעכאנישען וועג און אז יעדער וויסענשאפטס־מאַן קאָן ווערען אנ'ערפינדער.

§ 84. בעקאָנס פילאָסאָפיע.

די נאטור־וויסענשאפט איז ניט דער איינציגער פעלד אויף וועלכען עס דארף ארבייטען דער מענשליכער שכל. דער מענש האָט אנדערע בעדערפעניסען אחוץ דער פּראקטישער בעהערשונג פון דער נאטור. אָבער אויך אויף אלע אנדערע פעלדער פון'ם מענש־ליכען וויסען, דארף מען אריינטראָגען דעם זעלביגען גייסט פון סיס־טעמאטישער אָרדענונג, בעאָבאכטונג, און וואו ס'איז מעגליך, עקספּערימענט. אלע וויסענשאפטען מוזען איינגעאָרדנעט ווערען

אין איין סיסטעם, וואָס זאָל זיין, ווי א מין לאַנדקאַרטע פון דער מענשליכער אינטעלעקטועלער וועלט. („גלאָבוס מונדי אינטעלעקטואַלים“). מען מוז די פערשיעדענע וויסענשאַפטען קלאַסיפיצירען, ארויסברענגען זייער נאַטירליכע שייכות. בעקאָן ווערט דערמיט דער פּאַטער פון א פילאָסאָפישען פּראָבלעם, וואָס האָט שפּעטער בעזונדערס אינטערעסירט דעם פּאָזיטיוויסטישען געדאַנק אין דער פילאָסאָפיע פון אָגיוסט קאָנט און הערבערט ספּענסער.

אזוי ווי די פערשיעדענע צווייגען פון דעם מענשליכען וויסען וואַקסען ארויס פון די בעדערפעניסען פון דער מענשליכער נשמה, דעריבער מוז מען זיי איינטיילען, לויט די גרונד־קרעפטען פון דער נשמה. דריי גרונד־קרעפטען האָט די מענשליכע נשמה: דעם כח הדמיון, די ערינערונגס־קראַפט און דעם פערשטאַנד. און לפי דעם, דאַרפען זיין דריי הויפּט־פעלדער פון דער מענשליכער ערקענטניס. אויף דעם כח הדמיון, דער איינבילדונגס־קראַפט, רוהט די פּאָעזיע; אויף דעם זכרון — אלע היסטאָרישע וויסענשאַפטען; אויף דעם פערשטאַנד — די נאַטור־וויסענשאַפט און די פילאָסאָפיע.

די נאַטור־פילאָסאָפיע שטייגט אריבער די גרענעצען פון דער נאַטור־וויסענשאַפט און האָט אין א סך פּונקטען גאַנץ אַנדערע אויפגאַבען, עהדער די לעצטע. זי דאַרף ערקלעהרען, ניט די איינצעל־ערשיינונגען, נאָר דעם גאַנצען אַל־וועלטליכען פּראָצעס. דאָ קאָן מען שוין ניט אויסקומען בלויז מיט אורזאַכען און געזעצען, נאָר מען מוז אָננעהמען אויף די סברא, אז די נאַטור אין גאַנצען האָט צו פערווירקליכען געוויסע צוועקען.

אויך מוז מען אויסגעפינען א סברא, וואָס זאָל אונז געבען די מעגליכקייט צו פערשטעהן די געזעצען, וועלכע מיר געפינען ארויס אויף דעם וועג פון בעאָבאַכטונג און עקספּערימענט. זעהען מיר צום ביישפּיעל, אז געוויסע קערפּער ציהען זיך צו און שטויסען זיך אָב, מוזען מיר אָננעהמען, אז אין זיי קומט פאָר א וועלכער ס׳איז פּסיכישער פּראָצעס. אלע קערפּער האָבען אין זיך דונקעלע אונבעוואוסטע פאָרשטעלונגען (פּערצעפּציאָנען). די קערפּער ווירקען איינע אויף די אַנדערע, ניט דורך דרוק און שטויס, ווי דאָס האָט געלערענט דעמאָקריט, נאָר זיי ווירקען א דאַנק אינווענדיגע קרעפטען. די מאַטעמאַטיק קאָן אונז וועניג וואָס ערקלעהרען אין די נאַטור־ערשיינונגען. און פון דער מאַטעמאַטיש־מעכאַנישער פיזיק, וועלכע

גאַלילעי האָט אויפגעבויט, האָט בעקאַן ווייניג געהאַלטען. מחמת דעם זעלביגען ניט־צוטרויען צו מאַטעמאַטיק האָט בעקאַן אויך אָב־געשפּאָט די קאָפּערניקאַנישע לעהרע.

דער מענש האָט אין זיך א גייסט, אָבער דער גייסט קאָן ניט זיין קיין ענין פאַר דער פילאָסאָפיע, ווייל'ע מען קאָן איהם בשום אופן ניט דערקאָנען. אָבער א חוץ דעם גייסט האָט דער מענש נאָך אויך א „נאַטירליכע“ נשמה, וואָס בעשטעהט אין א דינעם וואַ־רימען קערפּער. ווי אַלע קערפּער, האָט אויך די נאַטירליכע מענש־ליכע נשמה, פּערצעפּציאָנען (פאָרשטעלונגען) אין זיך. זיי זענען אָבער ב ע ו ו א ו ס ט ע פּערצעפּציאָנען. עס איז די אויפגאַבע פון דער וויסענשאַפט אויסצופאָרשען, פאַר וואָס, און ווי אַזוי די פּערצעפּציאָנען פון דער מענשליכער נשמה ווערען בעגאָסען מיט דעם ליכט פון דעם בעוואוסטזיין. די בעוואוסטע פּערצעפּציאָנען זענען עמפּפינדונגען (שפּיהרונגען) און עס איז א ווייטערע אויפ־גאַבע פון דער וויסענשאַפט ארויסצוגעפינען, וועלכע בעוועגונגען אין דער דרויסענדיגער וועלט רופען אין אונז ארויס די פערשיעדענע שפּיהרונגען און פאַר וואָס דאָס געשעהט אַזוי.

די מאָראַל איז א פּראָדוקט פון דער מענשליכער נאַטור. צוויי גרונד־קרעפטען ארבייטען אין איהר: דאָס שטרעבען צו דעם אייגענעם נוצען, און דאָס שטרעבען צו דעם נוצען פון דער גאַנצער געזעלשאַפט. זיטליך איז דאָס, וואָס ברענגט נוצען דעם גאַנצען כלל.

אויף דאָס לעבען פון דער גאַנצער געזעלשאַפט מוז אויסגע־פאָרשט ווערען לויט נייע וויסענשאַפטליכע פּרינציפּען. דאָס דאַרף געשעהן אין א בעזונדער וויסענשאַפט, אין דער פּאָליטיק.

דעם העכסטען פּלאַץ פון אַלע וויסענשאַפטען פערנעהמט די אייגענטליכע פילאָסאָפיע, וואָס דאַרף זיך בעשעפטיגען מיט אַלע פראַגען, וואָס האָבען א שייכות ניט צו די איינצעלנע טיילען פון דער וועלט, נאָר צו אַלע איהרע ערשיינונגען, ווי צום ביישפּיעל די בע־גריפען פון „זיין“, און „ניט זיין“, „עהנליכקייט“, און „פערשיעדענ־קייט“, און די אַלגעמיינע אקסיאָמען פון דער מאַטעמאַטיק.

אין דעם אויפבוי פון זיין פילאָסאָפיע און אין איהר שייכות צו די איינצעל־וויסענשאַפטען, איז בעקאַן זעהר נאָהענט צו אַריס־

טאָטעל'ן, אַנטגעגען וועלכען ער פּאָלעמיזירט אַזוי העפטיג. די פילאָסאָפיע איז, ערשטענס, די פערבינדונג פון אַלע וויסענשאַפטען, און, צווייטענס, אַ בעזונדער ערקענטניס־פעלד, וואָס האָט כמעט די זעלבע אויפגאַבען, וועלכע אַריסטאָטעלעס האָט אוועקגעשטעלט פאַר איהר. בעקאָן רופט זי אויך אָן מיט דעם זעלבען נאָמען וואָס אַריסטאָטעלעס האָט איהר געגעבען: זי איז די ערשטע פילאָסאָפיע (פּרימאַ פילאָסאָפיא), אָדער אויך: די „אוניווערסאַל־וויסענשאַפט". („סציענציא אוניווערסאַליס".)

דאָס טהעאָלאָגישע פּראָבלעם וועגען גאָט געהערט צו דער ערשטער פילאָסאָפיע, און אויך דאָ שפּיעלט גאָט כמעט די זעלביגע ראָליע, ווי אין דעם ריינעם, ניט פאַרפעלשטען אַריסטאָטעליזם. גאָט ווערט אַריינגעבראַכט נאָר צוליעב דעם צוועק, כדי טהעאָרעטיש צו ערקלעהרען דעם גאַנצען וועלט־פּראָצעס, ווייל מיט פיזישע אורזאַכען אַליין קאָן מען דערביי ניט אויסקומען. וועניג פילאָסאָפיע, זאָגט בעקאָן, פיהרט אונז אָב פון גאָט. אַ סך פילאָסאָפיע פיהרט אונז ווידער צוריק צו איהם.

מיט דער רעליגיאָן האָט אָבער די פילאָסאָפישע טהעאָלאָגיע אַ ברעקעל ניט צו טהאָן. די רעליגיאָן ליעגט דרויסען פון דער פילאָסאָפישער בעטראַכטונג. איהרע אמת'ען און — דער עיקר — די אמת'ען פון דער קריסטליכער קירכע — קאָנען ניט זיין קיין ענין פאַר אַ וועלכער ס'איז פילאָסאָפישער דיסקוסיאָן. די קריסטליכע דאָגמען דאַרף מען אָננעהמען ווי זיי זענען, נישט צו פרעגען פאַר וואָס און פאַר ווען. אַקוראַט ווי מיר זענען מסכים אָהן אַ דיסקוסיע צו די כּללים פון דעם שאַך־שפּיעל, בעת מיר שפּיעלען אין שאַך.

פון דעם לעצטען פערגלייך קאָן מען לייכט איינזעהען, ווי בעקאָן האָט זיך באמת געשטעלט צו דעם רעליגיעזען פּראָבלעם. די רעליגיאָן איז אַ מין שאַך־שפּיעל: וועמען עס געפעהלט מיט־צו־שפּיעלען, יענער זאָל זיך בויגען אונטער איהרע געזעצען.

§ 85. רענע דעקאַרט (רענאַטוס קאַרטעזיוס. 1596 ביז 1650).

דער פילאָסאָפישער געגענזאַץ צו בעקאָן איז דעקאַרט. בעקאָן'ס הויפּט ציעל איז דער מענשליכער נוצען און די פּראַקטיק. דעקאַרט איז פּעראינטערעסירט מעהר עהדער אַלץ אין דעם פּראָב־

לעם פון דעם זיכערען טעאָרעטישען וויסען. פאר בעקאָן׳ען איז די פילאָסאָפיע ניט מעהר ווי א סיסטעם פון ערפאהרונג, פאר דע־קארטען איז זי — א געדאנקען־בנין ארויסגעבראכט פון דעם ריי־נעם שכל. בעקאָן איז דער עמפּיריסט, דעקארט — דער ראַציאָ־נאַליסט. אָבער איןביידען רעדט איין און דער זעלביגער גייסט פון דער צייט: דער מענשליכער שכל וואָס האָט זיך אין גאנצען בע־פרייט פון דער קירכליכער אויטאָריטעט, א שטרענגער צו זיך זעלבסט און צו די אייגענע פאָרדערונגען, פערלאָזט ער זיך ניט מעהר אויף אויגענבליקליכע המצאות און שעהן־אויסזעהענדע היפּאָטעזען, נור ער פערטיעפט זיך אין דעם ענין, לאָזט זיך אין איהר אריין סיס־טעמאטיש, שריט פאר שריט און מאכט ניט קיין ווייטערען שריט, סיידען ער פערזיכערט זיך אין דער ריכטיגקייט פון דעם פריהער־דיגען. ביידע, בעקאָן און דעקארט זענען אויסגעוואקסען און אויפ־געצויגען אויף יענער נאטור־וויסענשאפט, וואָס האָט זיך פאנאנ־דערגעבליהט צום סוף פון דער רענעסאנס־פעריאָדע. פאר ביידען איז די ענטוויקלונג און די זיכערשטעלונג פון דער וויסענשאפט איינס פון די וויכטיגסטע ציעלען פון זייער גאנצען פילאָסאָפירען.

§ 86. דעקארט׳ס לעבען און שריפטען.

פון דעקארט׳ס לעבען מוז מען מיט־טיילען אנ׳עפּיזאָד, וואָס איז געווען זעהר וויכטיג פאר די ענטוויקלונג פון זיין פילאָסאָפישען געדאנקען־גאנג. דעקארט האָט זיין פילאָסאָפיע ניט נאָר געטראכט, נאָר אויך געלעבט. זיין ערציהונג האָט דעקארט בעקומען אין איי־נער פון די בעסטע ערציהונגס־אנשטאלטען אין יענער צייט, אין לאַפלעש, א שוהל, וועלכע די יעזואיטען האָבען געגרינדעט און גע־פיהרט. אין יענער שוהל איז ער בעקאנט געוואָרען מיט דער פי־לאָסאָפיע און דער וויסענשאפט פון זיין צייט. אָבער קיין ווי־סענשאפט און קיין פילאָסאָפישער געדאנק האָט זיך איהם ניט גע־וואָלט לעגען אויפ׳ן שכל. הנאה האָט ער געהאט נאָר פון דער מאטעמאטיק, ווייל נאָר זי אליין איז פאר איהם געווען קלאָהר און איבערצייגענד. פון דער שוהל איז ער ארויס ניט קיין בעפרידיגטער. אין דעם גאנצען וויסען, א חוץ דער מאטעמאטיק, האָט ער ניט גע־זעהן קיין איין־זאץ, אויף וועלכען מען זאָל זיך קאָנען אונבעדינגט פערלאָזען.

א צושטאַנד פון ספקות האָט גענומען הערשען אין זיין נשמה. און די ספקות האָבען איהם געבראַכט שווערע פּסיכישע ליידען. סוף כל סוף האָט ער גענומען צווייפלען אפילו אין דער מאַטעמאַטיק: ווער פערזיכערט אונז, אז מיר מאַכען ניט קיין טעות אפילו אין די פשוט'סטע מאַטעמאַטישע רעכענונגען, אין דעם פשוט'סטען צעה־לען? טאָמער איז אויך די מאַטעמאַטישע קלאָהרקייט און זיכער־קייט ניט מעהר ווי א פערבלענדעניס? טאָמער האָט עמיצער, א בייזער גייסט, אזוי בעשאַפען אונזער נאַטור אז מיר זאָלען קיינמאָל ניט זיין אימשטאַנד ארויסצוברענגען דעם אמת? וואָלט כאָטש געווען א י י ן זיכערער זאַץ, א י י ן זיכערער געדאַנק, וואָס זאָל אויסשליסען יעדע מעגליכקייט פון ספק, וואָלט ער שוין געהאַט א פעסטען באָדען אונטער די פיס.

דער אַלט־גריכישער מאַטעמאַטיקער און מעכאַניקער, ארכימעד, האָט אמאָל געזאָגט, אז אויב מען וואָלט איהם געגעבען נאָר איין פּונקט אויסער דער וועלט, אויף וועלכען ער זאָל קאָנען שטעהן, וואָלט ער די גאַנצע וועלט געקאָנט מיט מעכאַנישע מיט־לען אויפהייבען פון איהר אָרט. אָט אזא שטעה־פּונקט אין דער גייסטיגער וועלט האָט געזוכט דעקארט, פון וועלכען ער זאָל קאָנען מיט דער הילף פון דער ריינער לאָגיק אויפהייבען די בערג ספקות וואָס האָבען געדריקט זיין נשמה.

און אזא זיכערער פּונקט האָט זיך בעוויזען פאַר דעקארט'ס גייסטיגען אויג. איינמאָל איז איהם קלאָהר געוואָרען, אז ער קאָן אַלץ בעצווייפלען, אָבער איין זאַך מוז דערביי בלייבען ריין פון ספק: דאָס איז דער פאַקט, אז ער צווייפעלט. צווייפלען הייסט אָבער דענקען, און וויבאַלד איך דענק — ממילא בין איך. „קאָגיטאָ ערגאָ סום". אָט די געוויסהייט, אז איך בין און אז איך דענק, איז געוואָרען פאַר דעקארט דער זיכערסטער אויסגאַנגס־פּונקט פון זיין גאַנצען פילאָסאָפירען. אריינטראַכטענדיג זיך אין איהם, האָט ער אויסגעפונען, אז דער „קאָגיטאָ ערגאָ סום" איז ניט נור א זיכערער איינצעלנער זאַץ, א קליינינקער טייל פון דער אונענדליך־גרויסער וועלט פון וויסענשאַפט. ער טראָגט אין זיך פערבאָרגען א גאַנצע מעטאָדע, ווי אזוי מען זאָל אויסגעפינען דעם זיכערן וויסען און ווי אזוי מען זאָל יעדען וויסענשאַפטליכען געדאַנק אוועקשטעלען אויף א פעסטען אונבעריהרליכען פונדאַמענט.

דעקארט איז דורך דעם געוואָרען דער פאָטער פון א נייער מע־טאָדע אין דער פילאָסאָפיע, פון א נייער ארט בעארבייטען פי־לאָסאָפישע פּראָבלעמען, וואס האט געדויערט ביז צו קאנט.

זיינע פילאָסאָפישע געדאנקען האט דעקארט אָנגעשריבען און פערעפענטליכט אין די פאלגענדע הויפּט־ווערק:

ערשטענס, „א געשפּרעך וועגען דער מעטאָדע, כדי ריכטיג צו פיהרען דעם שכל און זוכען דעם אמת אין די וויסענשאַפטען". ערשיענען אין ליידען, האָלאנד, אין 1837 אינאיינעם מיט זיינע וויסענשאַפטליכע אָבהאנדלונגען וועגען פיזיק און מאטעמאטיק. די שריפט איז ערשיענען אין דער פראנצויזישער שפּראך.

צווייטענס, „בעטראכטונגען וועגען דער ערשטער פילאָ־סאָפיע, וועגען דער עקזיסטענץ פון גאט און וועגען דער אונשטערב־ליכקייט פון דער נשמה". ערשיענען אין לאטיין אין פאריז 1641. די שריפט ערקלעהרט נאָך אמאָל זיין פילאָסאָפישען גרונד־געדאנק און ענטפערט אויף אלע טענות, וועלכע פערשיעדענע געלעהרטע און פילאָסאָפען האָבען ארויסגעזאָגט אנטגעגען זיינע לעהרען.

דריטענס, „די פּרינציפּען פון דער פילאָסאָפיע". ערשיענען אין אמסטערדאם 1644. די שריפט גיט א סיסטעמאטישע צונויפ־שטעלונג פון זיין גאנצען פילאָסאָפישען בנין.

פערטענס, „די ליידענשאַפטען פון דער נשמה". א פּסיכאָ־לאָגישע מאָנאָגראפיע, ערשיענען אין פראנצויז אין אמ־סטערדאם 1650.

א חוץ די שריפטען זענען, צום טייל נאָך זיין טוידט, פער־עפענטליכט געוואָרען נאָך אנדערע ווערק פון דעקארט, וואָס האָבען צו טהון מיט וויסענשאַפטליכע ענינים.

§ 87. דעקארט׳ס ראציאָנאליסטישע מעטאָדע.

דער פּסיכישער צושטאנד פון צווייפעל און דאָס אויסגעפינען פון דעם זיכערען פונקט אין דער געדאנקען־וועלט, וועלכע דעקארט האט דורכגעלעבט, וויל ער פערוואנדלען אין א מעטאָדע פון פי־לאָסאָפישען דענקען און פאָרשען. דאס וואס איז געווען אן עפּיזאָד אין דעקארט׳ס לעבען, דער צווייפלען, זאָל ווערען א נויטיגער ערשטער שריט אין יעדען ערנסטען פילאָסאָפישען זוכען. יעדער פילאָסאָף דארף אָנהויבען זיין פאָרשען מיט צווייפלען. מען זאָל

צווייפלען ניט כדי צו בלייבען ביים צווייפלען, נאָר כדי צו בעפרייען די נשמה פון אלע אָנגענומענע מיינונגען, אלץ איינס: אמת'ע אָדער פאַלשע, און כדי דער שכל זאָל קאָנען נאכדעם אליין פון זיך ארויס־ברענגען, וואס איז אמת, און וואס איז פאלש, געפיהרט פון א זי־כערען קריטעריום, וואָס גיט איהם אן די סימנים פון דעם ריינעם אמת.

אין דעם צושטאנד פון ספק און לייטערן אונזער וויסענשאפט דארף דער פילאָסאָף אָבהיטען פאלגענדע פיער כללים. ערשטענס: ער מוז בעצווייפלען אלץ וואס איז ניט אזוי קלאָהר און דייטליך ווי דער זאץ, „אז איך דענק ממילא בין איך". צווייטענס: יעדען ענין וועלכען מען וויל בעצווייפלען אָדער בעשטעטיגען, מוז מען אנאליטיש פונאנדערגליעדערן אין זיינע איינצעלנע טיילען. דריי־טענס: אין דער אונטערזוכונג דארף מען געהן שטופען־וויז, בהדרגה, פון לייכטערע פעלען צו אלץ שווערערע. פערטענס: דארף מען האָבען אן איבערבליק איבער דעם גאנצען פעלד פון דער אונטערזוכונג און קאָנען זיין זיכער, אז מען האָט קיין וויכטיגען פונקט ניט אויסגעלאָזען.

צוטרעטענדיג צו דעם פּראָצעס פון מעטאָדישען צווייפלען, דארף מען זיך קלאָהר מאכען וואָס מען בעצווייפעלט און פאר וואָס מען איז געצוואונגען דאס צו בעצווייפלען. איך בעצווייפעל מיינע געדאנקען. אָבער מיין געדאנקען־וועלט בע־שטעהט פון אידעען (פאָרשטעלונגען וועגען וועלכע ס'איז ענינים), געפיהלען (לוסט און אונלוסט; טרויער און פרייד), ווילענס־האנד־לונגען און אורטיילען (עפּעס איז, עפּעס איז ניט, און אזוי ו.) — אויף וועלכע פון די טיילען פון מיין געדאנקען־וועלט קאן מען אנ־ווענדען דעם צווייפלען? ס'פערשטעהט זיך, אז מען קאן ניט בע־צווייפלען, אז איך האָב אין מיין געדאנקען־וועלט וועלכע עס איז אידעען, געפיהלען, אָדער אורטיילען. ווי משוגה'דיג עס זאָל, צום ביישפּיעל, ניט זיין די אידעע אָדער די פאָרשטעלונג פון א פערד מיט פליגלען, קאן איך דאָך ניט אָבלייקענען, אז אזא אידעע איז אין מיר דאָ. איך קאָן אָבער צווייפלען אין מיין אורטייל, אז א געפליגעלטער פערד איז באמת דאָ אין דרויסען פון מיין גע־דאנקען־וועלט, אין דער ווירקליכקייט. הייסט עס, אז דער אנאליז

פון דער פראגע, וואס איך זאל בעצווייפלען, ברענגט אונז צו דעם ענטפער, אז צווייפלען קאנען מיר נאר אין די ריכטיקייט פון אונזערע אורטיילען.

דערנאך דארפען מיר זעהן אז אונזער צווייפעל זאל זיין א פאלשטענדיגער. דאס הייסט, ער זאל ארומנעהמען די אורטיילען וועגען אלע טיילען, פון וועלכע עס בעשטעהט אונזער געדאנקען־וועלט. דערצו דארף מען האבען א קלאהרען בעגריף וועגען דער קלאסיפיקאציע, וועגען דער איינטיילונג פון אונזערע אידעען. דעקארט טיילט אלע אידעען איין אין דריי גרויסע קלאסען. ערשטענס: די אידעען, וואס מיר מיינען, אז זיי זענען אריינגעבראכט אין אונז פון דער דרויסענדיגער וועלט דורך אונזערע חושים. דאס זענען די „אדווענטיציע", פון דרויסען־אריינגעבראכטע. דער צווייטער קלאס איז די „אליין־געמאכטע" אידעען („א מע איפסא פאקטע"), ווי צום ביישפיעל, די פארשטעלונג פון א פערד מיט פליגלען. און דריטענס, אזעלכע אידעען, וואס שטאמען ניט פון דער דרויסענדיגער וועלט, און וואס זענען ניט קינסטליך צונויפגעשטעלט פון אונז. דאס זענען די „איינגעבארענע" אידעען די „איננאטע". ווי צום ביישפיעל, די פארשטעלונג פון „אמת", פון „דענקען", פון דעם אייגענעם „איך".

לויט די דריי קלאסען פון אידעען האבען מיר א פארשטעלונג פון דריי וועלטען. ערשטענס, פון א זינליכער וועלט, וועלכע מיר נעהמען אריין מיט אונזערע חושים. צווייטענס, פון אנ'אייגענעם „איך", אין וועלכען עס שפילט זיך אפ דער גאנצער פראצעס פון דענקען. און דריטענס, פון א גאט, וואס האט ארויסגעבראכט סיי די דרויסענדיגע וועלט, סיי דעם איך.

וועגען די אלע דריי גרונד־ענינים: „וועלט", „איך", „גאט", אורטיילען מיר, אז זיי עקזיסטירען, ד. ה. אז עס איז דא אין דער ווירקליכקייט א וועלט, אן „איך", א גאט. אט די אורטיילען מוזען מיר בעצווייפלען: ווער און וואס גאראנטירט אונז זייער עקזיסטענץ?

פאר וואס זאלען מיר בעצווייפלען די עקזיסטענץ פון דער וועלט? ווייל מיר קענען זי נאר דורך אונזערע חושים. די חושים אבער נארען אונז אפטמאל אב. אנ'ערות, וועמען מיר האבען אפט־

מאָל געכאַפּט ביי אַ ליגען, האָט קיין רעכט ניט צו פערלאַנגען, אַז מיר זאָלען איהם אונבעדינגט גלויבען; אפשר נאַרט ער אונז אַלע מאָל אַב. דאָס, וואָס מיר זעהען אויפ׳ן וואַהר, איז אפשר ניט מעהר ווירקליך עהדער דאָס וואָס מיר זעהען אין חלום. די גאַנצע וועלט, און דער אייגענער איך און דער גאַנצער לעבען איז אפשר ניט מעהר ווי אַ פאַנטאַסטישער טרוים, וואָס האָט קיין ברעקעל ממשות ניט.

עס פערשטעהט זיך, אַז אויך די עקזיסטענץ פון אַ גאָט און אַן אייגענעם „איך“ איז ניט זיכער. דער „איך“ איז אפשר אויך מעהר ניט ווי אַ דמיון, און בנוגע צו גאָט האָבען מיר אַ רעכט צו זיין אין ספק, צי ער עקזיסטירט איבערהויפּט, און, אויב ער עק־זיסטירט, מעגען מיר מיינען, אַז ער איז אַ מין בייזער גייסט, וואָס האָט מיט אַ כיון בעשאַפען דעם מענשען אַזוי, אַז ער זאָל קיינמאָל ניט קאָנען אַרויסגעפינען דעם אמת.

מיט דעם צווייפעל וועגען דעם אייגענעם „איך“ ווערען מיר באַלד פאַרטיג. מיר קאָנען צווייפלען אין אַלץ, אָבער ניט אין דעם פאַקט, אַז מיר צווייפלען, דאָס הייסט אַז מיר דענקען, און ממילא — אַז מיר זענען. („קאָגיטאָ ערגאָ סום“)

אָט דער גרונד־געדאַנק דעקאַרט׳ס האָט אַרויסגערופען אַ סך קריטיקען אַנטגעגען זיך. די וויכטיגסטע שטאַמען פון גאַסענדי. גאַסענדי זעהט ניט איין, פאַר וואָס מען מוז בעווייזען די זיכער־הייט פון דער אייגענער עקזיסטענץ בלויז דורך דעם פאַקט פון דעם אייגענעם דענקען. איטליכע אַנדערע האַנדלונג, זאָגט ער, טראָגט אויך אין זיך איינגעוויקעלט דעם געדאַנק פון מיין עקזיס־טענץ. מען קאָן אַקוראַט אַזוי זאָגען: „איך טאַנץ, ממילא בין איך“, „איך געה שפּאַצירען, ממילא בין איך“, און אַז. וו. אין זיין ענטפער גאַסענדי׳ן גיט דעקאַרט צו פערשטעהן, פאַר וואָס נאָר דער דענקען קאָן טראַגען אין זיך די זיכערהייט, וועלכע מיר זוכען. ביי טאַנצען, געהן שפּאַצירען, און אַלע אַנדערע קערפּערליכע בע־וועגונגען קאָן זיך אונז אויסדוכטען, אַז מיר טהוען זיי; אין דער אמת׳ן אָבער איז מעגליך, אַז אַט די אַלע האַנדלונגען ווע־רען אין דער ווירקליכקייט גאָר ניט אויסגעפיהרט. אפשר חלום׳ט זיך דאָס גאָר אונז. ביים דענקען אָבער קען זיך אונז ניט

אויסדרוקטען אז מיר דענקען, ווייל דער אויסדרוקטען זיך אליין איז שוין אַנ׳אַרט פון דענקען. עס וואָלט דעריבער געווען אויך ריכטיג, ווען מען וואָלט געזאָגט: „מיר דוכט זיך אויס, אַז כ׳געה שפּאַצירען, ממילא בין איך". דערפון איז געדרונגען, אַז דאָס וואָרט דענקען פערשטעהט דאַ דעקאַרט, ניט אין דעם ענגען זין פון טראַכטען וועגען אַ וועלכען ס׳איז ענין, נאָר אין דעם ברייטען זין פון אלץ, וואָס שפּילט זיך אָב אין מיין בעוואוסטזיין: די פּראָצעסען אין חלום, אַזוי גוט ווי די פּראָצעסען אויפ׳ן וואָהר. די געפיהלען און די ווילענס־האַנדלונגען אַזוי גוט, ווי די פאָרשטעלונגען און די געדאַנקען. וואָס פאַר אַן אַקט פון אונזער בעוואוסטזיין מיר זאָלען ניט אָנכאַפּען, — יעדער איז אַ מין דענקען און מיט יעדערען איז פערבונדען דער זיכערער געדאַנק, אַז מיר עקזיסטירען.

די צווייטע וויכטיגע טענה פון גאַסענדי איז, אַז דער זאַץ „איך דענק, ממילא בין איך" איז ניט קיין לאָגיש־ריכטיגער שלוס. פריהער דאַרף מען בעווייזען אַז אלץ וואָס דענקט עקזיסטירט, דערנאָך דאַרף מען בעווייזען, אַז ס׳איז דאָ אַן „איך" וואָס דענקט. ערשט יעמאָלט וועט מען קאָנען אַרויסדרינגען דעם „ממילא". עס איז אָבער אונמעגליך לאָגיש צו בעווייזען אַז, ס׳איז דאָ אַן „איך", וואָס דענקט.

גאַסענדי׳ס טענה מוז מען זיך גאַנץ גוט קלאָהר מאַכען. מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם „איך" איז ביי אונז פערבונדען די פאָרשטעלונג פון אַן איינהייטליכער, גאַנצער זאַך, אַ נשמה, וואָס איז ניט נאָר פּאַסיוו, ווי אַ שטיקעל וואַקס, נאָר אַקטיוו, טהעטיג; וואָס ברענגט פון זיך אליין אַרויס געוויסע פּראָצעסען פון דענקען. דעקאַרט מיינט, אַז אויב מען ווייס אויף זיכער, אַז עס איז דאָ אַ פּראָצעס פון דענקען, איז שוין פון דעם ממילא געדרונגען, אַז עס איז דאָ אַן אַקטיווע, טהעטיגע סובסטאַנץ, וואָס ברענגט פון זיך אַרויס יענעם פּראָצעס. גאַסענדי איז דערמיט ניט מסכים. העכסטענס וואָס אַ מענש, ווען ער צווייפעלט אין אלץ, קאָן זאָגען איז, — אַז ערגיץ וואו אין דער וועלט קומט פאָר אַ פּראָצעס פון צווייפלען. עס צווייפעלט זיך ערגעץ וואו. און פון

ד ע ר ערקענטנים קאַן מען בשום אופן ניט אריבערשפּרינגען צו דעם זאַץ אַז עס איז דאָ אַן „איך", וואָס בעצווייפעלט, וואָס דענקט.

דעקאַרט ענטפערט דערויף, אַז דער זאַץ, „קאָגיטאָ ערגאָ סום", איז גאָר ניט קיין לאָגישער שלוס, ניט קיין אריסטאָטעלישער סילאָ־גיזם. מען קומט צו איהם ניט אויף דעם וועג פון דעדוקציע, פון ארויסדרינגען פון אַ וועלכען ס'איז אויבערשטען קלאָהרען זאַץ. ער איז אַ העכערע אַרט ערקענטנים עהדער דער לאָגישער סילאָגיזם. ער איז אַ שכל'דיגער איינזעהן וואָס זעהט דעם ענין אַזוי קלאָהר און דייטליך אַז ער נויטיגט זיך שוין ניט מעהר אין וועלכע ס'איז לאָגישע בעווייזען. מ י י ן דענקען איז פאַר דעם שכל'דיגען איינ־זעהן אונטרענבאַר פערבונדען מיט מ י י ן עקזיסטענץ. איך זעה מיט מיין שכל אין איין און דעם זעלביגען מאָמענט קלאָהר און בעשטימט איין, אַז א י ך דענק, אַז איך בין עפּעס אַ זאַך וואָס ברענגט פון זיך ארויס דענקען. און ווייל דאָס איז אַ שכל'דיגער איינזעהן (אַן אינטעלעקטועלע אַנשויאונג), טראָגט ער די זיכערהייט אין זיך גופא און מען קאַן אויף איהם בויען ווייטערע זיכערע ער־קענטנים.

פון וואַנען שטאַמט, — אָדער ריכטיגער, — אין וואָס ליגט די זיכערקייט פון דעם זאַץ „איך דענק ממילא בין איך"? זי ליגט אין זיין קלאָהרקייט און בעשטימקייט. קלאָהר איז אַ זאַך, ווען זי בעלייכט גופא אַלץ וואָס געפינט זיך אין איהר. און בעשטימט, אָדער דייטליך איז זי, ווען זי שיידט זיך אָב זעהר שאַרף און בולט פון די אַנדערע זאַכען און געדאַנקען און ווען זי נעהמט ניט אַריין אין זיך קיין איין־איינציגען טייל פון אַ וועלכער ס'איז פרעמדער זאַך. אַזעלכע קלאָהרע און בעשטימטע אָדער דייטליכע אידעען זענען אייביגע אמת'ען וואָס לאָזען ניט צו קיין ברעקעל ספק. עס פרעגט זיך איצטער, אויב אין אונזער געדאַנקען־וועלט איז נאָר דער „קאָגיטאָ ערגאָ סום" אַזאַ קלאָהרע און דייטליכע ערקענטניס. מיר דאַרפען זעהן, אפשר געפינען זיך ביי אונז נאָך אַזעלכע אייביגע, אונבעצווייפעלבאַרע אמת'ען. יעדער געדאַנק, אין וועלכען מיר וועלען אַנטרעפען די זעלביגע קלאָהרקייט און דייטליכקייט, וועלען מיר אַננעהמען פאַר אַ זיכערען אונבעצווייפעלבאַרען אמת.

ביי דעם ווייטערדיגען פאָרשען ווייזט זיך אַרויס, אַז מיר האָ־

בען אין אונזער געדאנקען-וועלט נאך עטליכע זאצען, וואס האבען די זעלביגע סמנים פון זיכערען אמת: די קלאהרקייט און דייטליכקייט. צום ביישפיעל, דער זאץ, אז קיין זאך קאן ניט זיין אויף דער וועלט און צו דער זעלביגער צייט ניט זיין. אדער, אז פון גאר ניט קען גאר ניט ארויסקומען, אז יעדע זאך מוז האבען אן אורזאך; אז די ווירקונג, וואס קומט ארוים פון א וועלכער עס איז אורזאך קען ניט האבען מעהר רעאליטעט אדער ווירקליכקייט אין זיך, עהדער די אורזאך וואס האט זי ארויסגעבראכט; אז עס זענען דא זאכען, וואס האבען מעהר רעאליטעט, און זאכען, וואס האבען וועניגער רעאליטעט; אז די פארשטעלונג פון א וועלכער עס איז סובסטאנץ (צום ביישפיעל, די פארשטעלונג פון דער מאטעריע), האט אין זיך מעהר רעאליטעט און ווירקליכקייט, עהדער די פארשטעלונג פון א וועלכען ס'איז צושטאנד אין וועלכען זי געפינט זיך. (צום ביישפיעל, דער צושטאנד פון רוה).

אויף אלע אזעלכע קלאהרע און דייטליכע געדאנקען איז אויפגעבויט די זיכערסטע וויסענשאפט — די מאטעמאטיק, און פון זיי בעקומט זי איהר זיכערע געוויסהייט. אויף דער מאטעמאטיק איז ווידער אויפגעבויט די וויסענשאפטליכע מעכאניק, וואס שעפט אויך איהר זיכערקייט און פעסטקייט פון דעם זעלביגען מקור: פון דער קלאהרקייט און בעשטימטקייט פון די אידעען. ביז אהער האט מען יענעם פונדאמענט אויסגענוצט מעהר ניט ווי פאר דער מאטעמאטיק און פאר דער מעכאניק. עס איז די אויפגאבע פון דער פילאסאפיע אויפצובויען איהר בנין ניט אנדערש, ווי אויף דעם זעלביגען פונדאמענט.

§ 88. די גאט־פראגע.

קודם כל מוז מען זעהן צו פערענטפערען מיט דער הילף פון די קלאהרע און דייטליכע אידעען די פראגע וועגען דעם, צי עס איז דא א גאט אויף דער וועלט און אין וואס בעשטעהט זיין וועזען. ווייל, אויב מען זאל אננעהמען, אז א גאט איז דא, אבער זיין נאטור לאזט צו, אז ער זאל מיט א כיון בעשאפען אונזער שכל מיט דער פעהלערהאפטער טבע ארויסצוברענגען פערבלענדעניסען, איז יעמאלט ווערט אונטערגעגראבען דער פונדאמענט פון יענעם קריטעריום פאר אמת, וואס מיר האבען נאר־וואס געפונען. די קלאהרקייט

און דייטליכקייט, קאָן זיין, איז מעהר נישט, ווי א פערבלענדעניס, וועלכע גאָט האָט אריינגעטהון אין אונז, כדי מיט א כיון אונז אָבצונארען.

מיר האָבען א פאָרשטעלונג וועגען גאָט. וואָס שטעלען מיר זיך פאָר ווען מיר דענקען וועגען גאָט און פון וואַנען שטאַמט אין אונז אזא פאָרשטעלונג?

דער געדאַנק וועגען גאָט איז די פאָרשטעלונג פון אַן אונענדליכען, אַלער־פאָלקאָמענסטען וועזען. ער איז די העכסטע מדרגה פון אַל־מאַכט, אַל־וויסען און אַל־גוטסקייט.

שוין אין דעם מיטעלאַלטער איז געווען אויסגעאַרבייט א פילאָסאָפישער בעווייז, אז אן אַללער־פאָלקאָמענסטער וועזען מוז על פי נויטווענדיגקייט עקזיסטירען. דאָס איז דער אָנטאָלאָגישער „גאָט־בעווייז" פון אַנסעלם פון קענטערבעררי. דער געדאַנקען־גאַנג איז אזא: לאָמיר פערגלייכען 2 פאָרשטעלונגען פון אַן אַללער־פאָלקאָמענסטען וועזען: איינע פון אזא וועזען, וואָס האָט אַלע מעלות, אָבער וואָס עקזיסטירט ניט אין דער ווירקליכקייט, און די אַנדערע פון אזא, וואָס האָט, אַחוץ אַלע מעלות, נאָך די מעלה פון עקזיסטענץ. עס איז קלאָהר, אז דאָס צווייטע וועזען איז נאָך פאָלקאָמענער עהדער דאָס ערשטע. דערפון איז געדרונגען אז די פאָרשטעלונג פון אַן אַלער־פאָלקאָמענסטען וועזען מוז אין זיך איינשליעסען אויך די עקזיסטענץ. דעקאַרט גלויבט אין דעם גאָט־בעוויין, אָבער ער איז פאַר איהם ניט גענוג. ווי לאָגיש ער זאָל ניט זיין, בלייבט נאָך אַלץ ניט פערענטפערט די שאלה: אפשר איז די לאָגיק גופא א פערבלענדעניס? מען מוז דורך די אויסגעפונענע קלאָהרע און דייטליכע איידעען זיכער ווערען, אז די פאָרשטעלונג פון גאָט איז ניט קיין פערלענדעניס. אזא פאָרשטעלונג מוז, ווי יעדע פאָרשטעלונג אין אונז, זיין אָדער אַן אריינגעבראַכטע פון דרויסען, אָדער א געמאַכטע פון אונז אַליין, אָדער אַן איינגעבאָרענע אין אונז. קיין אריינגעבראַכטע פון דרויסען קאָן די גאָט־פאָרשטעלונג ניט זיין: אין דער דרויסענדיגער וועלט זעהען מיר נאָר ענדליכע זאַכען און ניט קיין אונענדליכקייט. מיר זעהען נאָר אונפאָלקאָמענע זאַכען און מיר האָבען גאָר נישט געפונען, וואָס זאָל שטעהן אויף דער מדרגה פון העכסטער פאָלקאָמענהייט. אָבער אויך פון אונז האָט די גאָט־

פאַרשטעלונג ניט געקאָנט געמאַכט ווערען. עס איז א פעהלער צו מיינען, אז מיר קאָנען פון דער פאַרשטעלונג פון א וועלכער עס־איז ענדליכער זאך אויסארבייטען די פאַרשטעלונג פון אן אונענדליכער זאך. די אונענדליכקייט איז ניט נאָר אן אָבלייקענון, א נעגאציאָן פון ענדליכקייט, ווײַלע אונענדליכקייט האָט אין זיך מעהר רעאַליטעט און ווירקליכקייט ווי ענדליכקייט, און דער זאץ, אז די ווירקונג קאָן ניט האָבען מעהר רעאַליטעט עהדער די אורזאך, איז מחייב אז פון ענדליכקייט קאָן נישט שטאַמען קיין אונענדליכקייט. אויף דעם זעלביגען אופן קאָן איך זיכער ארויסברענגען, אז ניט א י ך האָב בעשאַפען דעם בעגריף פון אַללער־פאָלקאָמענהייט. ווײַל איך אליין קאָן מיר גאַנץ גוט קלאָהר מאַכען, אז איך בין ניט פאָלקאָמען.

דערצו מוז איך נאך פערענטפערען די פראַגע, פון וואַנען דען האָב איך מיך גענומען אויף דער וועלט? איך אליין קאָן ניט זיין די אורזאך פון מיין בעשאַפען ווערען, ווײַלע אויב יע, פארוואָס האָב איך מיך ניט בעשאַפען א פאָלקאָמענעם וועזען? מוז איך אָננעהמען, אז איך שטאַם אָב פון אנדערע אונפאָלקאָמענע וועזען, וואָס האָט זיי ארויסגעבראַכט און אז. וו., ביז איך דערגרייך צו יענער ערשטער אורזאך פון וועלכער עס שטאַמט אַלץ אין דער וועלט.

ווייטער: אזוי ווי איך בין ניט די אורזאך פון מיין אַלגעמיינעם ווערען אויף דער וועלט, אזוי קאָן איך ניט זיין די אורזאך פון מיין עקזיסטענץ. ווײַל אין דער ווירקונג קאָן ניט זיין מעהר ווירקליכקייט, ווי אין דער אורזאך. וואָלט די אורזאך, וואָס האָט מיך געבראַכט אויף דער וועלט, אויפגעהערט צו ווירקען, וואָלט איך אויפגעהערט צו עקזיסטירען. ממילא האַלט זיך מיין גאַנצע עקזיסטענץ אָן עפּעס אזוינס, וואָס איז פאָלקאָמענער און ווירקליכער איידער „איך". דערפון איז ווידער געדרונגען, אז איך, דער אונפאָלקאָמענער, קאָן ניט זיין די אורזאך פון דער גאָט־פאַרשטעלונג, וואָס איז די פאַרשטעלונג פון אַללער־פאָלקאָמענהייט. עס בלייבט דעריבער נאָר איין־איינציגער אויסוועג אָנצונעהמען, אז די גאָט־פאַרשטעלונג איז איינגעבאָרען אין מיר; אז זי איז געקומען מיט מיר אין איינעם אויף דער וועלט און אז זי שטאַמט פון אן אורזאך וואָס איז אַקוראַט אזוי פאָלקאָמען ווי זי, דאָס הייסט, פון גאָט גופא. ממילא איז בעוויעזען אז גאָט עקזיסטירט און אז זיין רעאַליע

בעשטעהט ניט נאָר אין דעם, וואָס ער האָט אַרויסגעבראַכט דעם אָנהויב פון מיין עקזיסטענץ, נאָר אויך אין דעם, וואָס ער ווירקט בעשטענדיג אין האַלט מיך בעשטענדיג אויף.

די זיכערהייט, אז ס'איז דאָ אַ גאָט און אַז ער איז דער אַלער־פאָלקאָמענסטער וועזען, פיהרט אויך צו דעם רעזולטאַט, אַז ס'איז דאָ אַ וועלט און אַז אונזערע חושים, אונזער שכל נאַרען אונז ניט אָב. ווייל — פאַר וואָס זאָל גאָט אונז האָבען בעשאַפען אַזוי אַז די חושים זאָלען אונז נאַרען? ליעבט ער דען איינעם אָבצונאַרען? ער איז דאָך אַל־וואָהרהאַפטיג (כולי אמת)! אָדער האָט ער אפשר אונז ניט געקאָנט אַנדערש בעשאַפען? ער איז דאָך אַ כל יכול (אַלל־מעכטיג)! אָדער אפשר האָט ער מיט אַ כיון אונז געוואָלט שאַדען? איז ער דאָך אַל־גיטיג (טוב ומטיב)! בלייבט אָנצונעהמען, אַז אונזער כח פון ערקענען די וועלט קאָן, דורך די מיטלען פון דעם זיכערען דענקען, אַרויסברענגען דעם ריינעם ריכטיגען אמת.

עס בלייבט נאָר צו פערענטפערען די שאלה, פאַר וואָס עס טרעפט אָפטמאָל, אַז די חושים נאַרען אונז אָב. אָבער דענקט מען זיך טיעפער אריין אין דעם ענין, דערזעהט מען אויפ'ן שטעל, אַז די חושים קאָנען אונז, אייגענטליך, ניט אָבנאַרען. זיי ברענגען נאָר געוויסע פאָרשטעלונגען. ווען איך זעה, צום ביישפיעל, אַ וועל־כער ס'איז פאַנטאַסטישע זאַך, לאָמיר זאָגען אַ שד, פאַר מיינע אויגען, האָט די פאָרשטעלונג אין זיך ניט קיין אמת און ניט קיין שקר. אַ שקר ווערט עס ערשט יעמאָלט ווען איך אורטהייל, אַז דער שד, וועלכען איך זעה, עקזיסטירט דרויסען פון מיין דענקען. אָבער דער אורטהייל איז אַ פּראָדוקט פון מיין אייגענעם פרייען ווילען. ווער הייסט מיר איילען זיך מיט דעם אורטהייל און זאָגען, אַז שדים זענען דאָ, נאָך עהדער איך האָב אויסגעפאָרשט די פראַגע וועגען דעם? דער פרייער ווילען איז די אורזאַך פון די פערשיע־דענע פעהלערען וועלכע מיר מאַכען אין אונזערע אורטהיילען. אָבער דער פרייער ווילען איז אַ מעלה וואָס איז נויטהווענדיגערהייד צו־נויפגעבונדען מיט דעם עצם גופא פון אונזער נשמה.

אויף אַזאַ אופן קומען מיר צום רעזולטאַט, אַז די מענשליכע ערקענטניס איז ביכולת אַרויסצוברענגען דעם ריכטיגען אמת וועגען וועלט, מענש, און גאָט. מען דאַרף מעהר ניט דערצו אָנווענדען די מעטאָדע פון קלאָהרע און דייטליכע אידעען.

§ 89. דעקארט'ס וועלט־בילד.

די אויפגאבע פון דער פילאָסאָפיע איז צו דערקלעהרען, דורך דעם קלאָהרען און דייטליכען דענקען, די פאקטען ווי א פראָדוקט פון אורזאכען. דערצו מוז מען קודם כל קלאָהר ווערען אין דעם וועזען פון יעדער זאך, אין איהר מהות. דאָ געהט זיך דעקארט אויפ'ן שארפסטען אופן פאנאנדער מיט יענער ריכטונג אין דער פילאָסאָפיע, וועלכע שטאמט אָב פון וויוועס'ן. ניט נאָר די געזעצען פון דעם וועלט־געשעהן זענען וויכטיג אויסצופאָרשען, נאָר אויך דעם מהות, דעם וועזען פון אלץ, וואָס ס'איז דאָ, מוז דער מענשליכער שכל קלאָהר אויפדעקען.

כדי צו פערשטעהן פון וואָס די וועלט בעשטעהט, דארף מען פריהער פאר אלץ זיך קלאָהר מאכען, אז יעדע ערשיינונג פון דער וועלט איז אָדער א סובסטאנץ, אָדער אן אטריבוט אָדער א מאָדוס (א צושטאנד). א סובסטאנץ איז עפּעס אזוינס, וואָס עקזיסטירט אין זיך גופא און דארף קיין זאך ניט צו זיין עקזיסטענץ. אן אטריבוט איז אזא אייגענשאפט פון דער סובסטאנץ וואָס קאָן אליין פאר זיך ניט עקזיסטירען, וואָס איז אָבער אזוי נויטוועדיג צונויפגעבונדען מיט דער סובסטאנץ, אז ער דריקט אויס איהר וועזען, איהר מהות. צום ביישפּיעל, גאָט איז א סובסטאנץ, ווייל ער עקזיסטירט אין זיך גופא און דארף קיין זאך צו זיין עקזיסטענץ. אָבער דער בעגריף „אונענדליך" אָדער „אללמעכטיג" איז אַן אייגענשאפט וואָס קאָן נאָר עקזיסטירען אין דער געטליכער סובסטאנץ. זיי זענען נויטהוועדיגע אייגענשאפטען פון דער סובסטאנץ גאָט, ממילא זענען זיי אטריבוטען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס גאָט'ס מהות. וואָס די סובסטאנץ איז פאר זיך אליין, געפינען מיר ווען מיר ווערען בעקאנט מיט אלע איהרע אטריבוטען. מאָדוס'ען זענען געוויסע צושטענדע אין וועלכע די סובסטאנץ געפינט זיך צו א געוויסער צייט.

גאָט איז די אונענדליכע אייגענטליכע סובסטאנץ פון דער וועלט, אָבער א חוץ גאָט, ווייסען מיר, זענען דאָ נאָך די דרויסענדיגע וועלט, וועלכע מיר נעהמען אריין מיט די חושים און די פּסיכישע וועלט פון די מענשליכע „איך'ס". וואָס איז זייער סובסטאנץ?

כדי צו דערקענען די סובסטאַנץ פון דער דרויסענדיגער וועלט מוזען מיר נעהמען אַ וועלכע עס איז ערשיינונג, אויספאָרשען איהרע אייגענשאַפטען און אויסגעפינען, וועלכע אייגענשאַפטען זענען אַזוי נויטוועג פערבונדען מיט דער סובסטאַנץ, אַז ווען מיר וואַרפען זיי אַראָב פון חשבון, ווערט דערמיט גופא געמאַכט אַ תל פון דער גאַנצער סובסטאַנץ. בעטראַכטען מיר אַ וועלכע ס'איז נאַטור־ערשיינונג, זעהען מיר איין, אַז מען קען אַראָברעכענען פון איהר די פאַרב, דעם קלאַנג וואָס זי גיט אַרויס, דעם געשמאַק, דעם גע־רוך און אז. וו. נאָר איין זאַך מוז תמיד דערביי בלייבען. דאָס איז די פערשפרייטקייט, די אויסדעהנונג, די גרויס פון'ם אָרט, וועל־כען זי פערנעהמט אינ'ם רוים. די אויסדעהנונג, דער פאַרנעהם איז דעריבער אַן אַטריבוט, אַ נויטהווענדיגע אייגענשאַפט פון דער וועלט־סובסטאַנץ. פון אָט דעם אַטריבוט קאָנען מיר אַרויסדרינ־גען איהר ריכטיגען מהות. אַ סובסטאַנץ, וועמעס אַטריבוט איז די אויסדעהנונג, איז אַ קערפּער, אַ מאַטעריע. און וואַרפט מען אַראָב פון דער מאַטעריע די אויסדעהנונג, בלייבט פון איהר גאָר נישט. הייסט עס, אַז די גאַנצע דרויסענדיגע וועלט בעשטעהט פון מאַ־טעריע, און קיין זאַך אויסער דער מאַטעריע קאָן דאָרטען ניט זיין. די מאַטעריע און איהר אַטריבוט — די אויסדעהנונג — געפינט זיך אין פערשיעדענע צושטענדען: זי איז אָדער אין רוה אָדער אין בעוועגונג. דער סכום פון דער מאַטעריע און פון דער בעוועגונג שטאַמט פון גאָט, איז בעשאַפען געוואָרען איינמאָל פאַר אַלע מאָל און קאָן ניט פערשווינדען. ער בלייבט אייביג דער זעלביגער. די מאַטעריע פילט אָן דעם גאַנצען וועלט־רוים, קיין לעדיגער רוים איז ניטאָ. די מאַטעריע קאָן מען, ווי דעם רוים, טהיילען ביז אין דער אונענדליכקייט. די בעוועגונג קומט פאָר אין אַ געשלאָסענעם רוים. ווי נאָר איין טהייל פון דער מאַטעריע פערלאָזט איהר פּלאַץ, אַזוי פערנעהמט אויפ'ן שטעל אַנאַנדער טהייל מאַטעריע זיין אָרט. די טהיילען פון דער מאַטעריע ווירקען איינע אויף די אַנדערע דורך דרוק און שטויס. קיין אינוועניגסטע קרעפטען וואָס זאָלען וויר־קען אויף אַ לעדיגען מהלך זענען ניטאָ.

אייגענטליך איז אין דער נאַטור ניטאָ קיין רוה־צושטאַנד, אַלע טהיילען געפינען זיך אין אַ שטענדיגער בעוועגונג. די רוה איז

מעהר ניט א לפי ערך קליינע בעוועגונג אָדער א רעלאטיווער צו־שטאנד, ווען מען פערגלייכט איהם מיט זיין ארומיגער סביבה. א מענש וואָס שלאָפט אין א שיף געפינט זיך אין רוה, אָבער אין איי־נעם מיט דעם שיף בעוועגט ער זיך איבער'ן וואסער. אויב דער שיף שווימט מיט'ן שטראָם געפינט זיך אויך דער שיף אין רוה, בנוגע צו דעם שטראָם. אָבער אין איינעם מיט דעם שטראָם, בע־וועגט ער זיך צווישען די ברעגען.

די לעהרע פון דער רעלאטיווער בעוועגונג האָט דעקארט אויסגענוצט, כדי צו מאכען א פשרה צווי־שען דער קאָפּערניקאנישער טהעאָריע און דער קירכליכער אנשוי־אונג. א דינע וועלט־מאטעריע, וואָס פילט אָן דעם גאנצען חלל ארום דער זון, שווימט תמיד ארום איהר, און אין איינעם מיט דעם שטראָם שווימען ארום דער זון — די ערד און די פלאנעטען. בנוגע צו דעם שטראָם רוהען די ערד און די פלאנעטען, ווי דער וואָס שלאָפט אין א שווימענדען שיף; אָבער בנוגע צו דער זון בעוועגען זיי זיך אין איינעם מיט'ן שטראָם.

אין זיין נאטור־פילאָסאָפיע איז דעקארט, ווי מען זעהט, א פאָל־שטענדיגער מאטעריאליסט. ער געהט זיך פאנאנדער מיט דעמאָקריט נאָר אין דער פראגע וועגען די אטאָמען און דעם לעדיגען רוים. די גאנצע וועלט־מאטעריע בעשטעהט ניט פון אטאָמען, זי איז אַן איין־איינציגע סובסטאנץ, אין וועלכער עס קומען פאָר פערשיעדענע אינוועניגסטע אָרט־פערענדערונגען. אין איינעם מיט דעמאָקריט נעהמט ער אָן, אז די מאטעריע האָט ניט קיין אנדערע אייגענשאפ־טען, אחוץ די וואָס זיינען נויטיג אויף צו דערקלעהרען איהרע מע־כאנישע ווירקונגען. זינליכע קוואליטעטען, ווי פארבען, קלאנגען, און אז. וו. זענען אין דער נאטור ניטאָ, זיי ווערען בעשאפען אין אונזערע חושים.

אָבער דעקארט געהט אין זיין מעכאנישען מאטעריאליזם נאָך ווייטער, עהדער דעמאָקריט. דעמאָקריט האָט, ווי מיר ווייסען, אָנגענומען די עקזיסטענץ פון נשמה־אטאָמען, דורך וועלכע ער האָט געוואָלט דערקלעהרען די ערשיינונגען פון לעבען און דענקען. דע־קארט לייקענט די עקזיסטענץ פון נשמה־אטאָמען, און ער מוז דע־ריבער אָננעהמען, אז די ערשיינונגען פון לעבען, ווי מיר זעהען זיי

ביי די פלאַנצען און טהיערען, לאָזען זיך ערקלעהרען ריין־מעכאַניש. אפילו די העכערע חיות, וואָס ווייזען בלמרש'ט אויף סימנים פון אַ בעוואוסטען פסיכישען לעבען, זענען אין תוך אריין ניט קיין אַנ־דער זאַך, ווי זעהר קאָמפּליצירטע מאַשינען. זיי שרייען, ווייל לויט די געזעצען פון פיזיאָלאָגיע מוז אונטער געוויסע בעדינגונגען די לופט פון די לונגען ארויסגעפּרעסט ווערען דורך דער קעהלע, אָבער זיי שפּירען דערביי ניט קיין פריידע און ניט קיין שמערץ. די גאַנצע פיזיאָלאָגיע און ביאָלאָגיע איז ניט מעהר ווי זעהר אַ שכל'דיג־בלעטעל פון מעכאַניק. אַלץ קאָן ערקלעהרט ווערען דורך דעם פּראָ־צעס פון בלוט־אומלויף אין די אָדערן.

§ 90. דער מענש און די מענשליכע נשמה.

אויך דאָס אָרגאַנישע לעבען פון דעם מענשען שפּיעלט זיך אָב, ווי אין אַ מאַשין, לויט די מעכאַנישע געזעצען פון דרוק און שטויס. וואָלטען מיר ניט געוואוסט, אַ דאַנק דעם פאַקט פון דעם אינווע־נגסטען זעלבסט־בעוואוסטזיין, אַז ביי דעם מענשען קומען פאָר אויך פסיכישע פּראָצעסען, וואָלט מען גאָר ניט געקאָנט קומען צו דער סברא פון אַ וועלכער ס'איז נשמה. אַלע בעוועגונגען, וואָס דער מענש מאַכט, קאָנען ערקלעהרט ווערען ריין דורך דעם אויטאָ־מאַטישען שפּיעל פון זיינע מוסקולען, קנאָכען, אָדערן, נערווען און מאַרך. אָבער דער פאַקט פון דעם זעלבסט־בעוואוסטזיין צווינגט אונז צו בעשעפטיגען זיך מיט דער וועלט פון פסיכישע ערשיינונגען. וואָס איז די סובסטאַנץ פון דער מענשליכער נשמה? אויף דער שאלה קאָנען מיר געפינען אַקוראַט אַזאַ קלאָהרען און דייטליכען ענטפער, ווי דער, וואָס מיר האָבען געפונען בנוגע צו דער סובסטאַנץ פון דער וועלט. ווען מיר נעהמען אַ וועלכע ס'איז פסיכישע ערשיינונג קאָן מען פון איהר אַלץ אַראָבוואַרפען פון חשבון, נאָר איין זאַך בלייבט תמיד, דאָס איז דאָס בעוואוסטזיין, דאָס דענקען. און צוריק, וואַרפען מיר אַראָב פון חשבון דאָס ד ע נ ק ע ן, פערשווינדט דערמיט גופא די פסיכישע ערשיינונג. הייסט עס, אַז דאָס דענקען איז דער אַטריבוט אָדער די נויטהווענ־דיגע אייגענשאַפט פון דער נשמה־סובסטאַנץ. אָבער אַ סובסטאַנץ וועמעס אַטריבוט איז דענקען, — איז אַ גייסט. טראַכטען מיר זיך נאָך טיעפער אריין אין דעם וועזען פון גייסט, זעהען מיר קלאָהר

איין, אַז מעהר ווי איין אַטריבוט — דענקען — קאָן ער ניט האָבען. איבערהויפּט קאָן ער ניט האָבען דעם אַטריבוט פון אויסדעהנונג. אַ גייסט קאָן ניט פערנעהמען קיין וועלכען ס'איז אָרט אין דעםווירקליכען וועלטליכען רוים.

מיט דעם זאַץ האָט דעקאַרט בעגרינדעט דעם גרונד־געדאַנק פון דער אידעאַליסטישער גייסט־לעהרע. ביז צו דעקאַרט'ן זענען געווען אַ סך דענקער, וואָס האָבען געקוקט אויף דעם גייסט, ווי אויף אַ מין זעהר דינעם, זעהר עדעלען שטאָף. דעקאַרט בעווייזט, אַז אַלץ וואָס קומט פאַר אין דענקען קאָן ניט האָבען קיין ברעקעל אויסדעהנונג. נאָך קלאָהרער האָט דעם געדאַנק שפּעטער אַרויסגע־בראַכט ל י י ב נ י ץ, און ער געהערט צו די וויכטיגסטע און זיכערסטע רעזולטאַטען פון דעם פילאָסאָפישען אַנאַליז. נעהמען מיר, צום ביישפּיעל, אַ וועלכען ס'איז פאַל. איך זעה אַ באַרג אַ מייל די הויך. דער מייל פון דעם באַרג איז אַ ווירקליכער, רעאַלער טהייל פון'ם רוים. אָבער אָט פערמאַך איך די אויגען און איך זעה דעם זעלביגען באַרג אין מיין פאָרשטעלונג. וואָס פאַר אַ שטח, רוים פערנעהמט מיין פאָרשטעלונג וועגען דעם באַרג? דאָס הייסט, דאָ ווערט ניט געפרעגט, וויפיעל פערנעהמט דער באַרג אין מיין פאָשטעלונג: ער פערנעהמט אפשר דעם זעלביגען מייל. עס פרעגט זיך וויפיעל פערנעהמט די פ אָ ר ש ט ע ל ו נ ג וועגען דעם באַרג, אין דעם געדאַנק וועגען איהם? ס'פערשטעהט זיך, אַז זי קאָן ניט פערנעהמען קיין מייל, ווייל זי שפּיעלט זיך דאָך אָב אין אַ מאַרך, וואָס איז אַ סך קלענער עהדער אַ מייל. וויפיעל זשע דען פערנעהמט זי? איז איבערהויפּט שייך צו זאָגען, אַז אַ געדאַנק פערנעהמט אַ האַלב אַרשין, אָדער איז אַזוי פיעל די לענג, די ברייט, די טיעף? וויפיעל פערנעהמט דער געדאַנק, אַז צוויי מאָל צוויי איז פיער? דער געדאַנק, אַז איך דענק, ממילא בין איך? ס'פערשטעהט זיך, אַז אַלע אַזעלכע פּסיכישע ערשיינונגען פערנעהמען ניט דעם קלענ־סטען פּלאַץ אין דעם וועלטליכען רוים, ווען אפילו אין זיי קאָן פאַר־געשטעלט ווערען די גאַנצע גרויסע אונענדליכע וועלט.

אָבער אויב די פּסיכישע ערשיינונגען זענען ניט אויסגעדעהנט אויב דער גייסט קאָן ניט פערנעהמען קיין ברעקעל פּלאַץ אין דעם וועלטליכען רוים, איז זיין גרוים ניט מעהר ווי אַ מאַטעמאַטישער

פונקט, וואָס האָט ניט קיין לענג און קיין ברייט און קיין טיעף.

א דאַנק דעם אונטערשיעד, וועלכען דעקאַרט האָט אַרויסגע־פונען צווישען מאַטעריעלע ערשיינונגען, וואָס פערנעהמען אַן אָרט אין דעםווירקליכען רוים, און די פּסיכישע ערשיינונגען, וואָס פערנעהמען קיין איין ברעקעל פּלאַץ ניט אין דעם וועלטליכען רוים, איז אויסגעוואַקסען די גרויסע פילאָסאָפישע שאלה: ווי אזוי קאָנען מיר זיך פאָרשטעלען די שייכות׳ען וואָס עקזיסטירען צווי־שען דער מאַטעריעלער און דער פּסיכישער וועלט? אויב דער גייסט איז מעהר ניט ווי א מאַטעמאַטישער פונקט, קאָן אויף איהם די דרויסענדיגע וועלט בשום אופן ניט ווירקען, און צוריק — קאָן אויך דער גייסט ניט האָבען קיין ברעקעל שליטה אויף דער מאַ־טעריע. צווישען ביידע וועלטען ליעגט א געדאַנקליכער תהום, וואָס מוז ווי עס איז אַריבערגעשפּרייזט ווערען, ווייל אין דער ווירקליכ־קייט זענען די מאַטעריעלע און די פּסיכישע ערשיינונגען תמיד איינע מיט די אַנדערע צונויפגעבונדען, ווענינסטענס איז דאָס ביי דעם מענשען.

דעקאַרט, וואָס האָט צום ערשטען מאָל שאַרף און קלאָהר פאָרמולירט דעם דואַליסטישען געגענזאַץ פון מאַטעריע און גייסט, פון אויסדעהנונג און דענקען, האָט זיך קיין אַנדער עצה ניט געפונ־נען, ווי צו דערקלעהרען זייער ווירקונג איינע אויף די אַנדערע, סיידען דורך א וואונדער פון גאָט. דער אַלמעכטיגער האָט עקסטרא (מיט א כיון און ספּעציעל) איבערגעאַנדערשט די ביידע סובסטאַנ־צען אין דעם מענשליכען אָרגאַניזם אויף אזא אופן, אז זיי זאָלען קאָנען ווירקען איינע אויף די אַנדערע. דעם מאַטעמאַטישען פונקט פון דער מענשליכער נשמה האָט ער אריינגעזעצט אין יענעם טהייל פון דעם מאַרך וועלכען מען רופט: די צירבעל־מאַנדעל (צירבעל־דריזע), ווייל דאָס איז דער איינציגער טהייל פון דעם מאַרך, וואָס געפינט זיך אין דער איין־צאָהל, בשעת אַלע אַנדערע טהיילען פונ׳ם מאַרך געפינען זיך דאָפּעלט: איינער רעכטס און איינער לינקס. דורך דעם בלוט־אומלויף אין אָרגאַניזם ווערט צו דער צירבעל־דריזע צוגעפיהרט די פערשיעדענע שפּורען פון די מאַטעריעלע פער־ענדערונגען וועלכע ס׳קומען פאָר אין אונזער זינען, ווען די דרוי־סענדיגע וועלט ווירקט אויף זיי איין. די נשמה, וואָס זיצט אין

דער צירבעל־דריזע, ענטפערט אויף די איינדרוקען מיט עמפּפינ־דונגען, וואָס ענטשטעהען אין איהר. די עמפּפינדונגען רופען אין איהר ארויס ווילענס־אימפּולסען און די ווילענס־אימפּולסען פערענדערען דעם שטראָם פון דער נערווען־ענערגיע אזוי, אז זי — די נערווען־ענערגיע, — מאכט בעוועגען די מוסקולען אין דער ריכטונג, וואָס ווערט בעגעהרט פון אונזער ווילען. קיין נייע בעוועגונג קאָן די נשמה ניט בעשאפען, זי קאָן מעהר נישט, ווי קעהרען דעם זעלביגען סכום ענערגיע אין אנאנדער ריכטונג.

אויף אזא כמעט איבערנאַטירליכען אופן קומט פאָר די געגענזייטיגע ווירקונג פון מאַטעריע און גייסט אין דעם מענשליכען אָרגאַניזם.

די גייסט־סובסטאַנץ וועמעס אַטריבוט ווערט אויסגעדריקט אין דענקען, קאָן זיך געפינען אין פערשיעדענע צושטענדען (מאָדוס'ן). דאָס זענען : דער ווילען, דער פערשטאַנד, די איינבילדונג און די עמפּפינדונג. ווילען און פערשטאנד זיינען צושטענדען פון דעם גייסט, נאָך עהדער ער איז פערבונדען מיט דעם קערפּער. עמפּפינדונגען קומען אין איהם פאָר, ווען ער ווערט אריינגעזעצט אין דער צירבעל־דריזע. די עמפּפינדונגען זענען אייגענטליך אויך פאָרשטעלונגען פון דעם פערשטאַנד, אָבער טונקעלע, ניט קלאָהרע.

פון די עמפּפינדונגען ווערען אויף א פּסיכיש־מעכאַנישער ארט ארויסגעארבייט די אריינגעבראַכטע אידעען. זיי פערבינדען זיך איינע מיט די אַנדערע, לויט געוויסע געזעצען. אין די געדאַנקען דעקארט'ס ליעגט שוין דער אָנהויב פון דער לעהרע וועגען די אידעען־אַסאָציאַציאָנען (פערבינדונגען), וואָס זענען שפּעטער טיעפער אויסגעארבייט געוואָרען פון י ו ם און וואָס ווערען נאָך וויי־טער אויסגעפאָרשט אין דער איצטיגער וויסענשאַפטליכער פּסיכאָלאָגיע.

פון די עמפּפינדונגען אָדער טונקעלע פאָרשטעלונגען שטאַמען די ליידענשאַפטען פון דער מענשליכער נשמה. דעקארט פיהרט זיי אַלע צוריק אויף זעקס גרונד־אַפּפעקטען אָדער ליידענשאַפטען : בעוואונדערונג, ליעבע און האַס, פרייד און טרויער, און פערלאַנגען.

דער גרונד־געדאַנק פון דעקארט'ס מאָראַל־פילאָסאָפיע, איז דער קאַמפּף אנטקעגען די אַפּפעקטען, וואָס שטאַמען פון די טונ־

קעלע פאַרשטעלונגען. בעקעמפּפען זיי קאָן מען דורך דעם ריינעם ווילען, וואָס שטאַמט פון דער קלאָהרער, ריינער וויסענשאַפטליכער ערקענטניס.

דער העכסטער ציעל פונ׳ם מענשען — איז אויסבילדען זיין שכל און אויסגעפינען וויסענשאַפטליכע אמת׳ען.

אין דעם פונקט פון אויסבילדען דעם שכל און אויסגעפינען וויסענשאַפטליכע אמת׳ען האָט דעקאַרט געוויס דערגרייכט זיין ציעל. ניט נאָר אין דער פילאָסאָפיע, נאָר אויך אין די נאַטור־וויסענשאַפטען האָט ער ארויסגעבראַכט אמת׳ען, וואָס האָבען אויף אייביג בערייכערט זייער אוצר. די פיזיק און די אַנאַטאָמיע פער־דאַנקען זעהר פיעל דעקאַרט׳ען אין זייער אויפבוי. די אַנאַליטישע געאָמעטריע איז גראַד פון איהם בעשאַפען געוואָרען. אויסער דעם האָט ער אין דער פיזיק ארויסגעבראַכט א טהעאָריע וואָס ס׳איז געווען זעהר נאָהענט צו דער אונדולאַציאָנס־טהעאָריע (די טהעאָריע פון דער בעוועגונג פון די עטהער־וועלען אין וועלטען־רוים).

§ 91. באַלטאַזאַר בעקקער (1634 ביז 1698).

פון אַלע נאָכפאָלגער פון דעקאַרט האָט די גרעסטע ווירקונג אויף דעם פּראָגרעסיווען געדאַנק געהאַט דער נידערלענדישער דענ־קער באַלטאַזאַר בעקקער. ארויסגעהענדיג פון דעם געדאַנק, אַז די גייסטיגע וועלט קאָן ניט ווירקען אויף די מאַטעריעלע, איז ער גע־קומען צום שלוס, אַז אויב אַפילו עס זאָלען זיין שדים און בייזע רוחות, קאָנען זיי ווי גייסטער ניט ווירקען אויף דעם מענשענ׳ס נשמה. און ממילא זענען אַלע ערשיינונגען פון דבוק, בעזעסענ־הייט, כשוף און אז. וו. ריין־קערפּערליכע ערשיינונגען, וואָס האָבען קיין ברעקעל מגע ומשא ניט צו דער שדים־און רוחות־וועלט. דאָס האָט געגעבען א שטאַרקען קלאַפּ דעם גלויבען אין שדים און אין דער איבערנאַטירליכער וועלט איבערהויפּט.

אין מייזעל'ס פערלאג

זיינען ביז יעצט ערשיענען :

איבסען'ס „נאָרא“ איבערזעצט פון מ. ווינטשעווסקי — — — — 20ס.

דר. מעריסאָן, „דער אנארכיזמוס און די פּאָליטישע טהעטיגקייט“ — 10ס.

י. גאָרדין, „קרייצער סאָנאטא“ — — — — — — — — — — 25ס.

ד. טהאָראָ, „די פפליכט פון אונגעהאָרכזאמקייט צום שטאאט“, איבערזעצט און איינגעל. פון דר. מעריסאָן — — — — — — — — — 15ס.

ל. אַנדרעיעף, „מענשענליעבע“, א קאָמעדיע אין איין אקט — — — 12ס.

ארדיטשעוו, „אין שטראָם פון לעבען“, ערצעהלונגען פון דעם אידישען לעבען אין אמעריקא — — — — — — — — — — — — 35ס.

מ. ווינטשעווסקי, „א טאָג מיט יעקב גאָרדין“ — — — — — — 25ס.

דר. ח. זשיטלאָווסקי, „די פילאָסאָפיע, וואס זי איז און ווי זי האָט זיך ענטוויקעלט“, וועט זיין פאָלשטענדיג אין 20 העפטען, ארום 700 זייטען שטארק, צו 8 סענט א העפט. א ויסערהאלב ניו יארק צו 9 סענט.

פון די אויבענדערמאָנטע ביכער קריגען בוך־הענדלער און פעראיינען א גרויסען ריביים.

עס פערפערטיגען זיך צום דרוק איניגע זעהר וויכטיגע וויסענשאפטליכע און ליטעראַרישע ווערקע, וועלכע וועלען אנאָנסירט ווערען אין דיא נעכסטע העפטען.

MAX N. MAISEL,

422 Grand Street, New York.